

ФІЛОСОФСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

DOI 10.33930/ed.2019.5007.16(9)-4

УДК 930.85:111.1

ОНТОЛОГІЯ КУЛЬТУРИ В ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ КОНЦЕПЦІЯХ СВІТОВОЇ ІСТОРІЇ

ONTOLOGY OF CULTURE IN CIVILIZATION CONCEPTS OF WORLD HISTORY

О. Д. Яценко

Актуальність дослідження. Філософська аналітика феномену культури, відкидаючи онтологічні універсалії та звертаючись до проблеми життя, логічно потребує більш чіткого та виваженого обґрунтування. Концепт “життя” окреслює загальні контури змісту дослідницько-аналітичних процедур, але за характером доведення ці абстракції відрізняються від класичних не змістовно, а виключно ідеологічно, номінативно. Тому виникає потреба у наочно-виразній формі обґрунтування нової системи координат визначення сутності культури. Якщо культура – це плід і результат людської діяльності, то аналізувати її специфіку та знаходити закономірності її становлення слід в горизонті світової історії як найближчому просторі локалізації цієї проблеми. Тому ми звертаємось до доробків тих мислителів, які вбачали в історичному минулому ключ до розуміння культури.

Постановка проблеми. Культуру традиційно ідентифікують як царину

Urgency of the research. Philosophical analytics of the phenomenon of culture, rejecting ontological universals and addressing the problem of life, logically requires a clearer and more rational justification. The concept of "life" outlines the general contours of the content of research and analytical procedures, but in the nature of proving these abstractions differ from the classical not in content, but purely ideologically, nominally. Therefore, there is a need for a clear-cut form of justification for a new coordinate system for determining the essence of culture. If culture is a product and a result of human activity, then to analyze its specificity and to find patterns of its formation should be in the horizon of world history as the closest space for localization of this problem. Therefore, we turn to the achievements of those thinkers who saw in the historical past the key to understanding culture.

Target setting. Culture is traditionally identified as the realm of spirituality, ideal entities, and

духовності, ідеальних сутностей та світоглядних ідеалів. Проте реального втілення змістовність культурної традиції отримує в корпусі цивілізації з її артефактами, технологіями та інфраструктурою. Відповідно, виникає необхідність інтерпретації феномену культури з огляду на її цивілізаційний вияв.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цивілізаційний підхід до дослідження культури започатковано в роботах О. Шпенглера, А. Тойнбі, Н. Данилевського та інших. Змістовну аналітику культурологічних ідей останнього пропонує А. В. Халапсис.

Марк Гізмонді (2004) продовжує традицію розуміння цивілізаційної теорії як парадигми інтерпретації соціальних наук.

Докторант університету Квазулу-Наталь, Школи релігії, філософії та класики Грегорі Морган Свер (2019) вважає основну роботу О. Шпенглера не історичною, а екзистенціальною та феноменологічною за змістом, адже основний фокус його дослідницького інтересу становлять питання про природу і мету людського існування.

В дослідженні суто людського способу життя А. Тойнбі прагне поєднати еволюційний та цивілізаційний підходи. У такий спосіб автор намагається уникнути необґрунтованих спекуляцій, що зростають на тлі абсолютизації історичного детермінізму. Суспільство, на його думку, є не тільки полем самореалізації індивідів, але й системою загальних правил, що регламентують суспільне життя.

Постановка завдання. Основне завдання статті полягає у

ideological ideals. However, the content of the cultural tradition in the corpus of civilization with its artifacts, technologies and infrastructure is the real embodiment. Accordingly, there is a need to interpret the phenomenon of culture in view of its civilizational manifestation.

Actual scientific researches and issues analysis. The civilizational approach to the study of culture was initiated in the works of O. Shpengler, A. Toynbee, N. Danilevsky and others. The content analytics of cultural ideas of the latter is offered by A. Halapsis.

Mark Gismondi (2004) continues the tradition of understanding civilization theory as a paradigm for interpreting the social sciences.

A post-doctoral fellow at the University of KwaZulu-Natal, School of Religion, Philosophy and Classics, Gregory Morgan Swer (2019) considers O. Spengler's main work to be not historical but existential and phenomenological in content, since the main focus of his research interest is the question of the nature and purpose of human existence.

In the study of the purely human way of life, A. Toynbee seeks to combine evolutionary and civilizational approaches. In this way, the author tries to avoid unjustified speculation that is growing against the background of the absolutization of historical determinism. Society, in his opinion, is not only a field of self-realization of individuals, but also a system of general rules governing public life.

The research objective. The main task of the article is to clarify

з'ясуванні змісту концепту культури як ідеологічного змісту корпусу цивілізації з посиланням на погляди відомих представників цього напрямку: О. Шпенглера, А. Тойнбі, Н. Данилевського, П. Сорокіна.

Виклад основного матеріалу. Культура – потенційна, інтуїтивна, міфотворча сутність, іманентна єдність множини її різноманітних проявів: від державного устрою до реалізації повсякденної активності людини. Цивілізація – процес кристалізації живої енергії у вигляді сталих форм, достовірність яких стає полем дискусії, пошуків та практичної філософії. На цьому етапі культурне життя втрачає цілісність та органічність, натомість набуває ознак еклектики та калейдоскопічності. На відміну від О. Шпенглера, Н. Данилевський вважає культуру похідним явищем історико-цивілізаційного становлення. На його думку, культура не вироджується в цивілізацію, а знаходить у ній своє найповніше та найдосконаліше втілення. Ідею глобалізації оригінально аналізує відомий соціолог П. Сорокін. Він є автором теорії існування суперсистем культури, однієї з найбільш оригінальних за всю історію культурологічних досліджень.

Висновки. Резонансні концепції філософії життя актуалізували численні новаторські питання щодо сутності феномену культури зокрема. Всі ці філософські розвідки збагатили арсенал концептуального дослідження культури. Але тенденція протиставлення культури і цивілізації не знайшла широкої підтримки. Так, А. Вебер

the content of culture as the ideological content of the corpus of civilization, with reference to the views of famous representatives of this area: O. Shpengler, A. Toynbee, N. Danilevsky, P. Sorokin.

The statement of basic material. Culture is a potential, intuitive, myth-making essence, immanent unity of many of its various manifestations: from the state system to the realization of daily human activity. Civilization is the process of crystallization of living energy in the form of stable forms, the authenticity of which becomes the field of discussion, search and practical philosophy. At this stage, cultural life loses its integrity and organicness, but becomes eclectic and kaleidoscopic. Unlike O. Spengler, N. Danilevsky considers culture a derivative phenomenon of historical and civilizational formation. In his opinion, culture does not degenerate into civilization, but finds in it its fullest and perfect embodiment. The idea of globalization is originally analyzed by the famous sociologist P. Sorokin. He is the author of the theory of the existence of culture supersystems, one of the most original in the history of cultural studies.

Conclusions. The resonant concepts of the philosophy of life have prompted numerous innovative questions about the essence of the phenomenon of culture in particular. All these philosophical intelligence enriched the arsenal of conceptual study of culture. But the tendency of opposing culture and civilization has not been widely supported. So, A.

поділяє думку про прогрес цивілізації як раціонально-технологічного компоненту, але категорично заперечує можливість прогресу в культурі, яка є конгломератом цінностей духовних. Крім того, особливу увагу привертають роботи позитивістів О. Конта, Дж. Мілля та Г. Спенсера, які доклали максимум зусиль для з'ясування внутрішньої логіки соціальної динаміки, створення типології культури на підставі історичної періодизації, соціальної стратифікації та інституціоналізації корпусу культури.

Ключові слова: культура, цивілізація, історія, прафеномен, трансценденція.

Weber shares the view of the progress of civilization as a rational-technological component, but strongly rejects the possibility of progress in a culture that is a conglomerate of spiritual values. In addition, particular attention is drawn to the work of positivists O. Comte, J. Mill and G. Spencer, who have made every effort to clarify the internal logic of social dynamics, to create a typology of culture on the basis of historical periodization, social stratification and institutionalization of the cultural corps.

Key words: culture, civilization, history, professional phenomenon, transcendence.

Актуальність дослідження. Філософська аналітика феномену культури, відкидаючи онтологічні універсалиї та звертаючись до проблеми життя, логічно потребує більш чіткого та виваженого обґрунтування. Концепт “життя” окреслює загальні контури змісту дослідницько-аналітичних процедур, але за характером доведення ці абстракції відрізняються від класичних не змістовно, а виключно ідеологічно, номінативно. Тому виникає потреба у наочно-виразній формі обґрунтування нової системи координат визначення сутності культури. Якщо культура – це плід і результат людської діяльності, то аналізувати її специфіку та знаходити закономірності її становлення слід в горизонті світової історії як найближчому просторі локалізації цієї проблеми. Тому ми звертаємось до доробків тих мислителів, які вбачали в історичному минулому ключ до розуміння культури.

Постановка проблеми. Культуру традиційно ідентифікують як царину духовності, ідеальних сутностей та світоглядних ідеалів. Проте реального втілення змістовності культурної традиції отримує в корпусі цивілізації з її артефактами, технологіями та інфраструктурою. Відповідно, виникає необхідність інтерпретації феномену культури з огляду на її цивілізаційний вияв.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цивілізаційний підхід до дослідження культури започатковано в роботах

О. Шпенглера, А. Тойнбі, Н. Данилевського та інших. Змістовну аналітику культурологічних ідей останнього пропонує А. В. Халапсис (2017). Автор розкриває історичну ретроспективу філософських роздумів про культуру і цивілізацію Н. Данилевського, які набувають особливого значення в сучасній геополітичній ситуації. Лука Г. Кастелін (2015) аналізує прагнення А. Тойнбі до пошуку стабільного світового порядку. Авторка зазначає, що динаміка аналізу зовнішньої політики у автора варіюється від захопленого ідеалізму юності до натхненного утопізму останніх років життя. Інший дослідник Ian Hall (2012) актуалізує витоки антиімперіалізму А. Тойнбі в його прагненні зупинити імперські амбіції окремих держав світу.

Марк Гізмонді (2004) продовжує традицію розуміння цивілізаційної теорії як парадигми інтерпретації соціальних наук. Докторант університету Квазулу-Наталь, Школи релігії, філософії та класики Грегорі Морган Свер (2019) вважає основну роботу О. Шпенглера не історичною, а екзистенціальною та феноменологічною за змістом, адже основний фокус його дослідницького інтересу становлять питання про природу і мету людського існування. Ян Джеймс Кідд (2012) пропонує іншу стратегію розуміння філософії О. Шпенглера. Основним його надбанням автор називає філософську антропологію, що пропонує обґрунтування технології як найвищого вираження когнітивних та творчих здібностей. Сучасний розвиток технологій в такій концепції є фінальною стадією культурної еволюції людини. В дослідженні суто людського способу життя А. Тойнбі прагне поєднати еволюційний та цивілізаційний підходи. У такий спосіб автор намагається уникнути необґрунтованих спекуляцій, що зростають на тлі абсолютизації історичного детермінізму. Суспільство, на його думку, є не тільки полем самореалізації індивідів, але й системою загальних правил, що регламентують суспільне життя.

Постановка завдання. Основне завдання статті полягає у з'ясуванні змісту концепту культури як ідеологічного змісту корпусу цивілізації з посиланням на погляди відомих представників цього напрямку: О. Шпенглера, А. Тойнбі, Н. Данилевського, П. Сорокіна.

Виклад основного матеріалу. Якщо не першою, то, найпевніше, найвідомішою концепцією, що поєднує історичні дані з сутнісними характеристиками культури є філософія О. Шпенглера. Поділяючи ідеологеми філософії життя, О. Шпенглер вирізняє

первинність культури порівняно з історією, яка є горизонтом життя та становлення ядра культури: “Культура є прафеномен будь-якої минулої та майбутньої світової історії” [17, с.103]. Це ядро автор називає “прафеноменом”, зазначаючи таким чином архаїчний та імпліцитний характер явища: “Прафеномен – це те, в чому ідея становлення в чистому вигляді лежить перед спостерігачем” [17, с.164]. Відповідно, прафеномен є явищем чистої інтелігібельності, що розуміється цілісно та інтуїтивно. Емпіричне пізнання в такому контексті є вторинним та похідним від інтуїтивно-емпатичного акту засвоєння глибинної та унікальної сутності культури. Отже, має місце протиріччя між сутністю культури та її явищем. Проводячи аналогію із органічним світом, Шпенглер вирізняє душу і тіло культури. Душа – це прафеномен, або ідея, внутрішня сутність; а тіло культури – це зовнішні просторові форми: інституції, державність, мистецтво, релігія, артефакти та інше. Ця диференціація необхідна автору для обґрунтування факту та траєкторії розвитку культури як організму, цілісного живого утворення. А саме: “Я розрізняю можливу та дійсну культуру, тобто культуру як ідею – загального або особистого – існування, і культуру як тіло цієї ідеї, як суму таких, що доступні сприйняттю просторових та відчутних її виразів, як то: вчинки та настрої, релігія та держава, мистецтво та науки, народи та міста, економічні та суспільні форми, мови, право, звичаї, характери, риси обличчя та одяжі” [17, с. 90]. Тіло, або корпус культури формується за допомогою символу, головного її структурного компоненту. Будь-який прояв культури є символічним: “Все, починаючи з тілесних проявів – обличчя, тілобудова, манери, приклади окремих класів та народів – аж до політичного, господарчого, суспільного життя, до буцімто вічних та таких, що мають загальне значення форм пізнання, математики та фізики” [17, с. 245]. Символи фіксують необхідну для розуміння та спілкування інформативну компоненту, яку легко дешифрувати завдяки репрезентативному характеру символу. Відповідно, тіло культури має іншу природу, ніж органічний світ. Навіть її “матеріальне”, або “уречевлене” втілення має інформаційну природу, відсилає від явища до сутності, розкриває багатшаровість пластів реальності. І О. Шпенглер робить важливе зауваження: “Ми будемо говорити не про те, що таке світ, а про те, що він позначає” [17, с. 243]. Зрозуміло, що об’єктом визначення є душа культури, її прафеномен, першоджерело та першопричина. А способи об’єктивації

прафеномену у явищах культури субстанційного значення не мають, вони фрагментарні та випадкові. Тому навіть сума всіх компонентів культури не розкриває її сутності. Логіка, притаманна класичній традиції метафізики: явище не розкриває повною мірою сутності предмету чи феномену. І тому закономірним буде висновок про метафізичний характер прафеномену, який не розчиняється у символах протяжності, сталості та формальності. Символи, на думку автора, необхідні з огляду на їхню операціональність, функціоналізм у комунікативному плані виразності. Тіло культури, її символи - це зовнішній формальний вияв ідеї, що не підлягає вербалізації та констатації, мертва вихолощена структура містичної повноти сутності. Відповідно, дослідження фактів культури в горизонті її історичного становлення – майже детективна місія співвіднесення її імпліцитної ідеї з процедурами об'єктивації та символізації. Адже спосіб існування душі культури є трансцендування (не трансценденція), складна діалектика цілого і частини в плинні часо-просторових модифікацій. Для О. Шпенглера, душа культури – близьке, потаємне, невичерпне, потенційне, а світ культури, її тіло – об'єктивоване, актуалізоване, стале та формалізоване. Між цими двома крайніми точками і здійснюється життя культури. Адже буття культури має свій напрям – час, і свій вирок – простір, якому бракує потенціалу втілити її душу, її прафеномен, її сутність.

Так формується знакова диференціація між культурою і цивілізацією, найбільш прославлений компонент шпенглерівської концепції. Культура – потенційна, інтуїтивна, міфотворча сутність, іманентна єдність множини її різноманітних проявів: від державного устрою до реалізації повсякденної активності людини. Цивілізація – процес кристалізації живої енергії у вигляді сталих форм, достовірність яких стає полем дискусій, пошуків та практичної філософії. На цьому етапі культурне життя втрачає цілісність та органічність, натомість набуває ознак еkleктики та калейдоскопічності. Цивілізація, по Шпенглеру, є апогеєм простору над часом, форми над змістом, явища над сутністю, або “неминучою формою смерті кожної культури, яка себе вичерпала”, - як дуже влучно і точно зауважує С. Булгаков [8, с.512]. Ця смерть культури полягає в руйнації впливу її основоположної ідеї, компрометації її істинності та цінності, в механізації та об'єктивації творчого пориву, в технологізації діяльності та відмові від історичної пам'яті. І такою є доля кожної із численних культур світової історії: жива душа

культури вироджується в артефакти, які стають згодом надгробками над її рештками.

Зауважимо, що погляди О. Шпенглера часто називають романтичними, або утопічними. Принципово з інших позицій оцінює цивілізаційний процес автор концепції культурно-історичних типів М. Я. Данилевський. Він спростовує наявність універсальних цінностей культури та скептично оцінює ідеологію гуманізму. Дійсними рушіями культурно-історичного розвитку мислитель вважає біологічний детермінізм та відповідний принцип доцільності. Свої теоретичні викладки Данилевський обґрунтовує суттєвим фактажем історичної ретроспекції, методологією географічного детермінізму та вагомим прагненням до національно-державного реваншизму.

М. Данилевський піддає сумніву загальний концепт світової історії. В його розумінні такий широкий контекст дослідження не дає змоги робити продуктивні висновки. Методологічна процедура встановлення істинного знання потребує локалізації проблемного поля дослідження. Вести мову про світову культуру так само необачно, як і про світову історію як певну онтологічну цілісність. Тому автор змінює дослідницький фокус з універсального контексту проблеми до локального, вираженого в певній конкретизації. Його цікавить не рівень розвитку всієї культури людства (адже складно верифікувати відповідну шкалу та інструментарій оцінки), а специфіка розвитку окремого культурно-історичного типу, який є всі підстави розглядати як беззаперечний феномен дійсності. Маючи на меті спростувати ідеологію євроцентризму, Данилевський наголошує на принциповій неможливості для окремої цивілізації створити загальнолюдський ідеал культури та цінності. Так, світовий процес розділяється на окремі локальні цілісності, які продукують власний аксіологічний базис та координати діяльності. Отже, за Данилевським, культурно-історичний тип є синтетичною єдністю географічних, інституційно-соціальних, науково-інтелектуальних, мистецько-творчих, праксеологічних ознак окремої спільноти людей. Зрозуміло, що людська спільнота потребує засобу комунікації, тому Данилевський обґрунтовує розуміння мови як наочного підтвердження унітарності культурно-історичного типу. Але постає проблема оцінки призначення мови в детермінаційному ключі: мова продукує культуру та відповідний їй тип, або культурно-історичний тип створює мову в ході своєї життєдіяльності? Цю

проблему автор залишає поза увагою. Так само як і проблему індивідуальної суб'єктивності. Його цікавить емпіричний метод класифікації та типологізації культурно-історичного становлення. І в ході такої дослідницької діяльності автор приходять до ствердження наявності загальних рис суспільного життя, що не вкладаються в історико-національні рамки. Так, беззаперечним є факт понад-національного впливу християнської релігії, або інтернаціональний характер наукового пошуку. Тому Данилевський припускає доречність метафізичної абстракції “людство”, символом та унаочненням якої є боголюдина Ісус Христос. Отже, ідеї та цінності не обмежені самотнім культурно-історичним типом.

Окрім мови, для становлення та існування культурно-історичному типу необхідна політична незалежність. Таке постулювання свідчить про відкритий, не корпускулярний, як у О. Шпенглера, характер культури. Культура, на думку автора, проростає на благодатному ґрунті. За умов відсутності сприятливих умов культури гинуть безвідносно до фізіологічних алюзій стадій їхнього розвитку. Отже, “Ареал розповсюдження цивілізації, за його думкою, завжди прив'язаний до етнічної карти” [17, с.84].

Взаємодію та вплив одних культурно-історичних типів на інші Данилевський описує за допомогою селекційних метафор. Так, він вирізняє три способи поширення цивілізації певного зразку: колонізація, щеплення, добриво. Колонізація означає захоплення та цілковите підкорення одного культурно-історичного типу іншим. Як живі організми ведуть боротьбу за ареали свого існування, так само культури в епічних битвах та протистояннях свої носії звільняють чи завойовують необхідні для свого існування ресурси. Щепленням є проростання змістів та цінностей однієї культури на тлі існування іншої. Прикладом такого впливу є підстави вважати культ святої смерті в номінально християнській культурі Мексики. Добривом одна культура для іншої слугує за умови специфічної історичної ситуації. Так, цивілізація сили та права Стародавнього Риму стала “добривом” для християнської цивілізації смиренності та прощення. Звичайно, такі ілюстрації культурно-цивілізаційного розвитку містять певний евристичний потенціал та художню доцільність. Проте з цією місією ілюстративності можуть ефективно впоратись метафори з будь-якої іншої царини творчості: від хореографії до суднобудування. Приблизно такою ж аргументовано обґрунтовано видається позиція автора про обов'язковий федеративний устрій

політичної системи держави для повноцінного зростання її культурно-історичного типу.

Слідуючи і в подальших роздумах метафорам органічного світу, Данилевський зазначає: “Хід розвитку культурно-історичних типів всього ближче уподібнюється тим багаторічним одноплідним рослинам, у яких період росту буває невизначено тривалим, але період цвітіння та принесення плодів - відносно коротким і виснажує раз і назавжди їх життєву силу” [9, с. 92]. Отже, Данилевський вважає культуру похідним явищем історико-цивілізаційного становлення. На його думку, культура не вироджується в цивілізацію, а знаходить у ній своє найповніше та найдосконаліше втілення.

В дослідженні суто людського способу життя А. Тойнбі прагне поєднати еволюційний та цивілізаційний підходи. У такий спосіб автор намагається уникнути необґрунтованих спекуляцій, що зростають на тлі абсолютизації історичного детермінізму. Суспільство, на його думку, є не тільки полем самореалізації індивідів, але й системою загальних правил, що регламентують суспільне життя. Діалектика цих двох начал: індивідуального, творчого та суспільного, нормативного є основним рушієм історичного процесу. Аналізуючи світову історію в її глобальній ретроспективі, А. Тойнбі знаходить підстави для її імперського тлумачення, створює теорію локальних цивілізацій (найбільш відому з його численних доробків) та фантазує на тему екуменічного проектування майбутнього людства. Найбільш продуктивною для з'ясування сутності культури є концепція локальних цивілізацій, яка розкриває специфіку і протиріччя експлікації культури та дискурсу влади.

Періоди розвитку та зростання цивілізації відповідає певній логіці ритму, пульсації відцентрових і доцентрових сил життя суспільства. Ці тенденції зумовлені, з одного боку, наявною конкуренцією між соціальними групами за владу, а з іншої – необхідністю давати відповіді на ті запити, що продукує становлення буття. Конкуренція у суспільстві з необхідністю призводить до формування елітарного прошарку суспільства, який виступає творцем певної ідеологічної системи, що стабілізує та спрямовує рух спільноти. Відповідно, влада розуміється не як несвідоме прагнення ствердження, а як логічне завершення, “архе” соціальної стратифікації, передумова духовного лідерства. Такою є ідеалізована

схема культурно-цивілізаційного життя суспільства. Автор поділяє оцінку сучасного стану культури як кризового. Він пояснює цей феномен з позицій дискурсу влади: елітарна соціальна група основним призначенням своєї діяльності вбачає збереження панівного стану, а не інтелектуально-духовне вдосконалення. Для того, щоб втримати своє панування, важливість та цінність ідеологічних форм, що сприяють збереженню відповідної соціальної структури транслуються із посиленням прямого та опосередкованого впливу на суспільство. Отже, розвиток культурних форм та етико-аксіологічних орієнтацій виявляється залежним від відносин влади у суспільстві та безумовного прагнення цю владу зберегти за будь-яку ціну.

За таких умов пульсація соціокультурного розвитку змінює свій ритм з “Виходу-і-Повернення” на ритм “Занепаду-і-Відновлення”, тобто кількісні показники змін витісняються якісними, що мають своїм джерелом потенціал творчості та новацій широких верств населення, а не еліти.

На кризовому етапі існування суспільства виникає диференціація культурного продукту, становлення елітарної та масової культури. Остання є тимчасовою за змістом і цінністю, ситуативною та примітивною. Більш виважені та витончені форми культури транслуються в якості зразків іншим спільнотам в їх історичному становленні. Духовні форми щодо справедливого суспільного устрою складають уявлення про універсальне суспільство, а абстрактні духовні цінності створюють проєкцію вселенської церкви. Ці абстраговані форми духовності стають надбанням всього людства як можливі зразки відповідей суспільства на запити дійсності. Ця здатність запозичення, або навчання цивілізаційним здобуткам лежить в основі історичної еволюції народів. Дійсно, все живе пристосовується до навколишнього світу і шляхом навчання в тому числі. То чому ж культури і цивілізації мають існувати ізольовано одна від одної та константно в одному модусі-модифікації?

Здатність цивілізацій до видозмін у межах власної аутентичності дає можливість здійснення прогностичних функцій щодо її подальшої долі. Так, у дослідника змінюється фокус аналітики проблемного поля: від прямої перспективи дескриптивних процедур до стереоскопічного бачення розвитку світової історії. Дійсно, зазначає мислитель, становлення глобалізованої економіки,

масовізація виробництва і споживання, розвиток засобів комунікативного зв'язку та формування впливових засобів масової інформації сприяють формуванню не метафізичного концепту людства, а цілком реальної планетарної спільноти людей. Тенденції і рухи, що перешкоджають цьому єднанню, автор рішуче засуджує як шовіністичні та деструктивні. Розвиток науки та техніки призводить цивілізацію до такого рівня розвитку, що людству як цілості необхідно шукати відповіді та запити сучасного глобалізованого світу: екологічні проблеми, проблема голоду та неконтрольованої народжуваності, небезпека впровадження окремих наукових відкриттів тощо. І виправити ситуацію адміністративними шляхом, шляхом владних відносин автор вважає неможливим. Це той випадок, коли абстрактні культурні форми мають змінити світогляд акторів світового розвитку. А. Тойнбі знаходить потрібний потенціал в релігії буддизму, яка абсолютизує деперсоніфіковані духовні цінності. Відмова від власних владних амбіцій є передумовою влади гідних – меритократії.

Ідея про зіткнення та конфлікт цивілізацій з претензією до світового панування по-різному оцінювалася наступниками: від переконання про тріумф ліберальної ідеї Ф. Фукуями до застережливих закликів про світовий тероризм Ж. Бодрійяра та С. Хантінгтона. Проте беззаперечним є уявлення про вирішальну роль множини окремих суб'єктивностей у траєкторії розвитку соціокультури.

Ідею глобалізації оригінально аналізує відомий соціолог П. Сорокін. Він є автором теорії існування суперсистем культури, однієї з найбільш оригінальних за всю історію культурологічних досліджень. З'ясуємо необхідний концептуальний зміст цього терміну. Диференціацію автор проводить, виходячи із розуміння природи реальності. Зважаючи на те, які фактори, матеріальні чи ідеальні, вважають за найважливіші орієнтири обґрунтування культурних цінностей, виділяють:

1. Чуттєвий (sensate) тип, в якому домінує емпіричний спосіб сприйняття та оцінки дійсності, культивуються психосоматичні реакції індивіда та етико-аксіологічний базис гедоністичного та утилітарного спрямування, де панує істина почуття та насолоди.

Цей рівень маємо підстави вважати першим, висхідним рівнем людської рефлексії. Він ще вільний від складної символізації у

сприйнятті та розумінні цілісності, але достатньо повноцінно передає емоційно-психологічні стани сприйняття дійсності. Закономірно, що в змістовному плані перевагу мають позитивні відчуття, або відчуття задоволення, що знаходить свій відбиток у відповідних зразках мистецтва та філософем. Проте, перебування на цій стадії є тимчасовим, і якщо культура не отримає подальшого розгортання та розвитку, вона приречена на загибель. Численні приклади автор наводить із історії Стародавньої Ассирії, античної Греції та Риму та ін. Для продовження життя культура має розвиватись, а саме в своє протилежне: в абсолютизацію духовного на протипагу тілесному.

2. Ідеаціональний (ideational) тип культивує понад-чуттєві, метафізичні цінності, які акумулюються в поняттях Абсолют, Благо, Ідея, де панують істини віри в надприродне та етика самозречення.

Цей тип культури абсолютизує духовні цінності, значення яких осягається за допомогою містичного досвіду, надприродного натхнення та понад-раціональної інтуїції. Слідування заповіді божественно-етичних директив знаходить соціальне схвалення в таких культурах, а будь-які спроби їх компрометації підлягають жорсткому та невідкладному остракізму та засудженню.

3. Ідеалістичний (idealistic) тип поєднує ці крайні позиції за допомогою інтелекту, науки та інтуїції, звеличується істина розуму.

Цей синтез мислитель вважає неприродним та тимчасовим. Такі періоди вирізняються розквітом інтелектуальних інтенцій культури та видатними художньо-творчими прозріннями. В якості найбільш переконливих прикладів П. Сорокін згадує так звану "золоту добу античної культури V-IV вв. до н. е." та добу Відродження в історії Європи XII-XIV вв. Ці суперсистеми культури ґрунтуються на уявленні про навколишню дійсність як різноманітну, але інтелігібельно впорядковану, що знаходить свій відбиток у відповідних системах держави, права, філософії, релігії та мистецтва.

Визначені автором суперсистеми культури є підстави вважати складовими загального світогляду філософії життя. Адже ним притаманні внутрішня динаміка життя, тривалі періоди історичного зростання, майже фізична загибель. Отже, автор рухається відповідно до логіки своїх попередників: О. Шпенглера та А. Тойнбі.

Разом із тим, загибель культури певного типу автор не вважає незворотною та непоправною.

Висновки. Отже, резонансні концепції філософії життя актуалізували численні новаторські питання щодо сутності феномену культури зокрема. Всі ці філософські розвідки збагатили арсенал концептуального дослідження культури. Але тенденція протиставлення культури і цивілізації не знайшла широкої підтримки. Так, А. Вебер поділяє думку про прогрес цивілізації як раціонально-технологічного компоненту, але категорично заперечує можливість прогресу в культурі, яка є конгломератом цінностей духовних. Крім того, особливу увагу привертають роботи позитивістів О. Конта, Дж. Мілля та Г. Спенсера, які доклали максимум зусиль для з'ясування внутрішньої логіки соціальної динаміки, створення типології культури на підставі історичної періодизації, соціальної стратифікації та інституціалізації корпусу культури.

Список використаної література:

1. Castellin Luca, G., Arnold, J., 2015. 'Toynbee's Quest for a New World Order : A Survey', *The European Legacy Toward New Paradigms, Volume 20, Issue 6*, P. 619-635. (DOI : <https://doi.org/10.1080/10848770.2015.1049903>).
2. Gismondi, M., 2004. 'Civilisation as Paradigm : An Inquiry into the Hermeneutics of Conflict', *Geopolitics, Volume 9, Issue 2*, P. 402-425 (DOI : <https://doi.org/10.1080/14650040490442917>).
3. Halapsis, AV., 2014. 'Iovem Imperium, or Sacred Aspects of Roman "Globalization"', *Наукове пізнання : методологія та технологія, № 33(2)*, С. 173-178.
4. Hall, I., 2012. 'The Toynbee Convectore', *The Rise and Fall of Arnold J. Toynbee's Anti-Imperial Mission to the West, The European Legacy , Toward New Paradigms, Volume 17, Issue 4*, P. 455-469. (DOI : <https://doi.org/10.1080/10848770.2012.686698>).
5. Kidd, I-J., 2012. 'Oswald Spengler, Technology and Human Nature', *The European Legacy, Toward New Paradigms, Volume 17, Issue 1*, P. 19-31. (DOI : <https://doi.org/10.1080/10848770.2011.640190>).
6. Sorokin, PA., 1951. 'Social Philosophies of an Age of Crisis', Boston, MA : Beacon Press. Sorokin, *Social and Cultural Dynamics : A Study of Change in Major Systems of Art, Truth, Ethics, Law and Social Relationships*. Boston : Porter Sargent, *Sociological Theories of Today*, New York, NY : Harper & Row, 345 p.
7. Swer, G-M., 2019. 'Technology and the End of Western Civilisation : Spengler's and Heidegger's Histories of Life/Being', *Indo-Pacific Journal of Phenomenology, Volume 19, Issue 1*, P. 3-12. (DOI : <https://doi.org/10.1080/20797222.2019.1641915>).
8. Булгаков, С.Н. Сочинения. В 2 т. М., 1993. 752 с.

9. Данилевский, НЯ., 1991. 'Россия и Европа', Москва : *Книга*, 577 с.
10. Сорокин, П., 1992. 'Человек. Цивилизация. Общество', Москва : *Политиздат*, 393 с.
11. Сорокин, П., 2000. 'Социальная и культурная динамика : Исследование изменений в больших системах искусства, истины, этики, права и общественных отношений', Санкт-Петербург : *РХГИ*, 1054 с.
12. Тойнби, АД., 1991. 'Постижение истории', Москва : *Прогресс*, 600 с.
13. Тойнби, АД., 1996. 'Цивилизация перед судом истории', Москва : *Прогресс-Культура*, 592 с.
14. Тойнбі, АД., 1995. 'Дослідження історії', Т. 1, Київ : *Основи*, 614 с.
15. Тойнбі, АД., 1995. 'Дослідження історії', Т. 2, Київ : *Основи*, 406 с.
16. Халаписис, АВ., 2017. 'Философия и геополитика Николая Данилевского', *Lambert Academic Publishing*, 188 с.
17. Шпенглер, О., 1998. 'Закат Европы : Очерки морфологии мировой истории', Т. 1, Образ и действительность, Минск : *Попурри*, 688 с.

References:

1. Castellin Luca, G., Arnold, J., 2015. 'Toynbee's Quest for a New World Order : A Survey', *The European Legacy Toward New Paradigms, Volume 20, Issue 6*, P. 619-635. (DOI : <https://doi.org/10.1080/10848770.2015.1049903>).
2. Gismondi, M., 2004. 'Civilisation as Paradigm : An Inquiry into the Hermeneutics of Conflict', *Geopolitics, Volume 9, Issue 2*, P. 402-425 (DOI : <https://doi.org/10.1080/14650040490442917>).
3. Halapsis, AV., 2014. 'Iovem Imperium, or Sacred Aspects of Roman "Globalization"', *Наукове пізнання : методологія та технологія, № 33(2)*, С. 173-178.
4. Hall, I., 2012. 'The Toynbee Convector', *The Rise and Fall of Arnold J. Toynbee's Anti-Imperial Mission to the West, The European Legacy , Toward New Paradigms, Volume 17, Issue 4*, P. 455-469. (DOI : <https://doi.org/10.1080/10848770.2012.686698>).
5. Kidd, I-J., 2012. 'Oswald Spengler, Technology and Human Nature', *The European Legacy, Toward New Paradigms, Volume 17, Issue 1*, P. 19-31. (DOI : <https://doi.org/10.1080/10848770.2011.640190>).
6. Sorokin, PA., 1951. 'Social Philosophies of an Age of Crisis', *Boston, MA : Beacon Press. Sorokin, Social and Cultural Dynamics : A Study of Change in Major Systems of Art, Truth, Ethics, Law and Social Relationships. Boston : Porter Sargent, Sociological Theories of Today, New York, NY : Harper & Row*, 345 p.
7. Swer, G-M., 2019. 'Technology and the End of Western Civilisation : Spengler's and Heidegger's Histories of Life/Being', *Indo-Pacific Journal of Phenomenology, Volume 19, Issue 1*, P. 3-12. (DOI : <https://doi.org/10.1080/20797222.2019.1641915>).
8. Bulgakov, S.N. Works, 2 vols. M., 1993. 752 p.
9. Danilevskiy, NYa., 1991. 'Rossiya i Yevropa (Russia and Europe)', Москва : *Книга*, 577 с.

10. Sorokin, P., 1992. 'Chelovek. Tsivilizatsiya. Obshchestvo (Person. Civilization. Society)', Moskva : *Politizdat*, 393 s.
11. Sorokin, P., 2000. 'Sotsial'naya i kul'turnaya dinamika : Issledovaniye izmeneniy v bol'shikh sistemakh iskusstva, istiny, etiki, prava i obshchestvennykh otnosheniy (Social and Cultural Dynamics : A Study of Changes in Large Systems of Art, Truth, Ethics, Law and Public Relations)', Sankt-Peterburg : *RKHGI*, 1054 s.
12. Toynbi, AD., 1991. 'Postizheniye istorii (Comprehension of History)', Moskva : *Progress*, 600 s.
13. Toynbi, AD., 1996. 'Tsivilizatsiya pered sudom istorii (Civilization before the Court of History)', Moskva : *Progress-Kul'tura*, 592 s.
14. Toynbi, AD., 1995. 'Doslidzhennya istoriyi (History Research)', *T. 1*, Kyiv : *Osnovy*, 614 s.
15. Toynbi, AD., 1995. 'Doslidzhennya istoriyi (History Research)', *T. 2*, Kyiv : *Osnovy*, 406 s.
16. Khalapsis, AV., 2017. 'Filosofiya i geopolitika Nikolaya Danilevskogo (Philosophy and Geopolitics of Nikolai Danilevsky)', *Lambert Academic Publishing*, 188 s.
17. Shpengler, O., 1998. 'Zakat Yevropy : Ocherki morfologii mirovoy istorii (Sunset of Europe : Essays on the Morphology of World History)', *T. 1, Obraz i deystvitel'nost'*, Minsk : *Popurri*, 688 s.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.16(9)-5

УДК 165.71

**ПРАГМАТИЧНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ МЕТАФІЗИЧНИХ
ПРОБЛЕМ
(ВІЛЬЯМ ДЖЕЙМС)**

*PRAGMATIC INTERPRETATIONS OF METAPHYSICAL PROBLEMS
(WILLIAM JAMES)*

Н. В. Сальнікова

Актуальність дослідження. Прагматизм, як філософська течія, не відрізнявся та не відрізняється теоретичною та концептуальною єдністю. Нескінченні дискусії з приводу значення прагматизму, велика кількість версій та історико-філософських інтерпретації свідчать про актуальність прагматичної традиції, її відкритість новим та важливим

Urgency of the research. Pragmatism, as a philosophical trend, did not differ in theoretical or conceptual unity. Endless discussions about the importance of pragmatism, the large number of versions and historical and philosophical interpretations testify to the relevance of the pragmatic tradition, its openness to new and important ideas and problems. W. James, the founder of the so-called "James line in